

БЛАГОЧЕСТЯ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО

Стаття присвячена святому праведному землі української Петру Калнишевському, останньому кошовому отаману Запорозької Січі. Акцентується увага на значимості православної віри, яка завжди надихала козацтво на боротьбу за свободу – безцінний Божий дар, даний кожній людині та кожному народові. Наголошується, що духовною основою всіх козацьких подвигів була православна віра і Церква, які запорожці звитяжно боронили від утисків. Підкреслюється, що фундаментами переважної більшості храмів і монастирів України XVIII ст. були представники козацької спільноти, яка зробила помітний внесок у нашу духовну культуру.

Висвітлюється життє святого праведного П. Калнишевського від його народження до дня спочинку. Охарактеризовано різні аспекти світоглядно-морального портрету запорозького керманіча. Значна увага приділена його благодійній діяльності, зокрема, спорудженню та оздобленню церковних храмів, щедрим внескам і дарункам для них. Окремо йдеться про три святині – Євангелія, даровані Троїцькій церкві у Пустовійтівці, Києво-Межигірському Спасо-Преображенському монастирю та головному храму Соловецького монастиря. Відображається внесок П. Калнишевського у розвиток освіти на Січі, утримання власним коштом шпиталів для німців, старих і хворих тощо.

Розкриваються жахливі умови ув'язнення П. Калнишевського, що тривало понад чверть століття в Соловецькому монастирі та нездоланність сили його духу. Кошовий отаман показав найвищий приклад мужності, терпіння, християнського смирення, великої любові до Бога і свого народу.

У додатках розміщено матеріали, що стосуються віднесення до лику святих П. Калнишевського Українською Православною Церквою Київського Патріархату.

Ключові слова: Петро Калнишевський, кошовий отаман, православ'я, Євангеліє, святий, благодійність.

Без Провидіння Божого нічого не буває ні у Всесвіті, ні в історії, ні в суспільстві, ні в житті окремих людей. У липні 2008 р. Помісним Собором Української Православної Церкви Київського Патріархату до сонму українських святих праведників долучено ім'я ще одного, во істину страждальця за Церкву Христову, віру православному, землю українську та її народ – багаторокового Петра Калнишевського. Дещо згодом, 23 грудня 2014 р. Священний Синод Української Православної Церкви (Московського Патріархату – В.К.) прийняв рішення про зарахування отамана Петра Калнишевського до лику місцевошанованих святих Запорізької єпархії вчині праведних. «Созидаетъ Вамъ Христосъ храмину нерукотворену вечну на небесехъ, за украшение обителей украсить душу Вашу венцемъ неувядающимъ, за приодеянии нагихъ удовъ Христовыхъ одеетъ душу Вашу нетления одеждою и сподобить въ Небесномъ Своемъ чертозе вечно наслаждатися Божественныя Своя славы», – так пророкував прп. Паїсій Величковський у листі ще в березні 1772 р. (тобто за понад 240 років), по суті, передбачив вшанування П. Калнишевського у майбутньому як святого [19, с. 60–61].

У сучасній українській історіографії з'явилися перші паростки наукових видань, які стосуються життя святих землі української. Пам'ята-

ючи слова апостола Павла про те, що «немає ні елліна, ні іудея, ні обрізаня, ні не обрізаня, варвара, скіфа, раба, вільного, але все і у всьому Христос» (Кол. 3, 11) і також про те, що Царство Небесне не ділиться на святих різних національностей і народів, автори з любов'ю проникаються до наших братів у Христі, які вірою й великим подвигом прославили на нашій землі Господа Ісуса, звеличили Його Церкву і стали небесними покровителями нашого православно українського народу [16]. Як наголошує митрополит Димитрій (Рудюк), «Православна Церква від самого початку шанує святих людей, які своїм благочестивим життям прихилили до себе милість Богу, стали друзями Божими. Дуже часто в церковних піснеспівах ми називаємо їх і нашими друзями, нашими родичами, тому, що святі подібні до нас, такі самі, як ми; але своїм подвижницьким життям, своїм смиренням та любов'ю, вони перемогли гріх, диявольські спокуси і сподобилися нетлінної слави та стали нашими небесними заступниками. Вони слугують своєрідним дороговказом для кожної людини в тому, як належить провадити християнське життя, щоб досягнути Царство Небесне» [13].

Саме до таких святих належить останній кошовий отаман Запорозької Січі Петро Калнишевський. Він постає перед нами глибоко

й усвідомлено віруючим, у житті керується постулатами християнської моралі. В складних, суперечливих умовах XVIII ст., на думку науковців, був тільки єдиний засіб забезпечити себе від морального падіння і зберегти міцність патріотичних переконань, за прикладом предків, покладатися на Бога і в ньому шукати надію та підтримку. Порив до духовних вершин істини, добра, краси – ознака справжньої духовності. Це поняття передбачає наявність у людини таких рис, які свідчать про високу загальнолюдську моральність, широту духовно багатих інтересів. Називаючи себе лицарями православ'я, запорожці вважали за велику честь постраждати за віру в боротьбі з ворогом, тому вони мужньо приймали на себе мученицький хрест [8, с. 86].

Православна віра завжди надихала козацтво на боротьбу за свободу – безцінний Божий дар кожній людині та кожному народові. Духовною основою усіх козацьких подвигів була православна віра і Церква, яку запорожці боронили від утисків іновірців. Фундаторами переважної більшості храмів і монастирів України XVII–XVIII ст. були представники козацької старшини, яка зробила помітний внесок у нашу духовну культуру.

Загально відомо, що Святий праведний Петро Калнишевський народився в день пам'яті первоверховних апостолів Петра і Павла, 29 червня (ст. ст.) 1691 р. у с. Пустовітівка (нині Роменського району Сумської області), що розкинулося по берегах мальовничої річки Сули, на прикордонні між Московщиною та Річчю Посполитою. Як свідчать джерела, він був найстаршим, але не єдиним, сином у родині Івана та Агафії Калнишевських.

Серед великого роду Калнишевських були і священнослужителі. Зокрема, священником Миколаївської церкви м. Сміла був брат П. Калнишевського Семен – на цьому «приході аж до своєї смерті 1796 р.» [12, с. 10].

У дитячому віці хлопчина потрапив на Січ, де й пройшли його молоді роки. Починаючи з початку 50-х років XVIII ст. у документах архіву Коша Запорозької Січі неодноразово подається інформація про П. Калнишевського. Зокрема, дізнаємось, що у цей час він займає вищі старшинські посади: військового осавула, потім – військового судді. Зустрічаємо дані й про те, що П. Калнишевський 1755 та 1758 рр. у складі «депутації з трьох чоловік побував у С.-Петербурзі, де клопотав про видання грамот на повернення козакам давніх прав на земельне володіння в запорозькому краї, частина якого відійшла в донське військо, під сербські

і новосербські поселення» [4, с. 409]. У 1762 р. він уперше обирається кошовим отаманом. У вересні цього ж року разом з військовим писарем І. Глобою вони мали зустріч з царицею Катериною II. Як зазначають історики, вірогідно, що кошовий отаман не дуже сподобався цариці, бо невдовзі з цієї посади його усунули, а на додачу царат скасував і вибори в Запорозькій Січі. Проте запорожці ігнорували царські закони, обираючи найдостойніших. Саме таким обранцем козацької громади був П. Калнишевський, який, усупереч царській волі, в січні 1765 р. знову отримав чин кошового отамана. Підсумком цьому стала «Справа про самовільне обрання козаками отамана Коша Запорозької Січі Калнишевського», розпочата 12 лютого і закінчена 16 березня 1765 р. – понад місяць спеціальна слідча комісія розслідувала вияв «зухвалої непокори і сваволі» запорожців [2, с. 408].

Дослідники пишуть і про військовий хист П. Калнишевського. Він брав активну участь у російсько-турецьких війнах 1735–1739 і 1768–1774 рр., відзначився разом з запорожцями при взятті Очакова, Кінбурна, Бахчисараю, Хаджибею та ін., налагодив діяльність козацької розвідки в Криму. Вагомий внесок запорожців у перемогу Російської імперії неодноразово відзначався царським урядом. Так, зокрема, й П. Калнишевський був нагороджений великою золотою медаллю з діамантами.

Повністю погоджуємось із твердженням сучасних вітчизняних науковців про те, що «побожність запорожців була глибинним і природним явищем. Постійно перебуваючи в небезпеці, між життям і смертю, віра в Бога допомагала козакам не тільки вижити в складних ситуаціях, але й здолати ворога та з перемогою повернутись на рідну землю, а вже там проявити свою вдячність за збережене життя, що проявлялася у надзвичайно великій щедрості в пожертвах і благодійності на користь християнських святинь. У результаті поставали нові православні церкви, храми, собори, а також робилися їм щедрі дарунки» [11, с. 51].

Особливо вражають масштаби благодійної діяльності П. Калнишевського. Як зазначає О. Апанович, «за всю історію Запорозької Січі ніхто не міг зрівнятися в цьому (спорудженні храмів – В.К.) з Петром Калнишевським, який із щирою душею, зі знанням справи, не шкодуючи величезних коштів, віддався спорудженню і оздобленню храмів» [1, с. 267]. Він збудував понад 30 православних храмів: св. ап. Петра й Павла у Межигірському монастирі під Києвом (1768), Покрови Пресвятої Богородиці у Ромнах (1770), Троїцьку церкву у с. Пустовітівці (1773), хра-

ми в Лохвиці (1763–1764) і Петриківцях (1769–1775) [7]. Також ним фінансувалось будівництво Троїцького собору в Самарі (тепер Новомосковську) та Пооріллі (Могилів, Байбаківка, Личківка, Гупалівка та ін.), відправлено подарунки для храму Гроба Господнього в Єрусалимі [5, с. 6–7]. П. Калнишевський багато жертвував на Афон, Самарський і Межигірський монастирі. Він виступав ктитором афонського козачого скиту «Чорний Вир», буковинського Свято-Духівського монастиря в Драгомірні (сучасна Румунія) й особисто прп. Паїсія Величковського [19, с. 18, 19, 37].

Окрім церковного будівництва, особливо поширеними були щедрі козацькі внески та дарунки до храмів. Серед них значну кількість складають Євангелія. Як зазначає дослідниця Г. Коцур, «майже кожен із представників козацької старшини прагнув подарувати церкві хоча б один примірник цієї книги. Для християнського світу характерне шанобливе ставлення до текстів Священного Писання, в яких виявляється мотив живого спілкування людини з Богом. До найважливіших атрибутів церковної літургії належить напрестольне Євангеліє. Тому його оздобленню, з найдавніших часів, надавали великого значення. Як наслідок, сьогодні ми маємо велику кількість примірників Євангелія, які окрім богословського, літургійного, історичного, географічного, мовно-літературного, філософсько-етичного значення мають неперевершену культурно-мистецьку цінність» [11, с. 51].

П. Калнишевський у 1762 р. подарував церкві свого рідного села Пустовійтівка Євангеліє. За книгу він заплатив 500 руб. золотом. Вишукану оправу до неї виготовив київський майстер-золотар І. Равич. Євангеліє переплели дубовими дошками, обгорнутими позолоченими листами з накладним срібним різьбленням. Переплетення та застібки також срібні. На лицевій дошці зображення Богоматері, Іоанна Богослова, євангелістів. Понад пуд срібла пішло на його оправу, довжина – понад півметра, ширина – 34 см, товщина – 10 [6, с. 303].

У книзі «Українське золотарство» М. Петренко так описує Євангеліє: «Споріднену з народним мистецтвом орнаменту має срібна оправка Євангелія з дарчим написом останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського, яке зберігається в Роменському краєзнавчому музеї (інвентарний номер 8803). Тут ми знаходимо орнаментальні мотиви (розетки, пагінці рослин), дуже близькі до прикрас Покровської церкви села Сорочинці, а також Преображенського собору в селі Мгар на Полтавщині. Наріжники чільної сторони оправки Євангелія зроблені

у формі овальних вінчиків, характерних для київських оправ. Простір між клеймами орнаментований оригінальними стеблами стилізованої трави й аканта. Дуже цікаві прикраси спідньої дошки. Наприклад, пуклі тут виконані у вигляді майолікових розеток, типових для будов України XVIII ст. Між дрібненьким стилізованим листям розсіпані купками сніжинки. Корінець прикритий орнаментальною сіткою з густого плетива лози» [15, с. 135]. Коштовна оправка з лицєвої сторони, в нижній частині, має дарчий напис: «Сія книга євангеліє ізделано коштом Війська Запорозького низового судії військового Петра Івановича Калнишевського».

П. Калнишевський у 1763 р. також замовив Євангеліє і подарував його Києво-Межигірському Спасо-Преображенському монастирю. Відбулася ця подія у день Покрови Пресвятої Богородиці, покровительки українського козацтва. Це свято у XVIII ст. відзначалося 1 жовтня. Євангеліє видрукуване на олександрійському папері, палітурка зі срібною позолотою. Оздоблення окладу книги виконано з використанням фініфті, його прикрашають понад 800 кольорових камінців. На верхній кришці, вигравірувано рослинний орнамент, по чотирьох кутах – зображення євангелістів, в центрі – срібний хрест. Нижня кришка по середині прикрашена іконою у вигляді медальйона «Покрова Пересвятої Богородиці», яка обрамлена також рослинним орнаментом. Зверху – зображення Святого Духа в оточенні двох ангелів, а знизу – одного. Також на зворотньому боці, в кінці подається надпис «СІЄ СВТОЄ ЄВГЛІЄ ДАЛЪ ВКЛАДОМЪ ВЪ ВОЙСКОВУЮ СЪЧЄСВУЮ ЗАПОРОЖСКУЮ ПОКРОВА ПРТЫЯ БГОМАТЕРЄ ЦРКОВЪ КУРЄНЯ КУЩЄВСКАГО ЗНАТНОЙ ТОВАРИЩЪ ВОЙСКОВОЙ СУДІЯ ПЕТРЪ ИВАНОВИЧЪ КАЛНЪШЄВСКОЙ АУΞΑΓ ΜСА ΟΚΤΟΒΡΙΑ, Α ΔΝΑ ΙΝΔΙΚΤΑ: Μ: ΚΟΤΟΡΟС С СЕРСΒΡΟМЪ ИСКАМСНІЕМЪ ИСПОЗОЛОТОЮ ЦЄНОЮ АКЄ РУБЛЄЙ». Обійшлася святиня П. Калнишевському в 1025 руб. Вага оправки без тексту книги має 9,722 кг [11, с. 54]. Сьогодні Євангеліє – найцінніший експонат Краснодарського державного історико-археологічного музею-заповідника ім. Є.Д. Феліцина.

П. Калнишевський причетний ще до однієї святині головного храму Соловецького монастиря, про що знаходимо відомості у дослідженні Л. Падалки. У ньому, зокрема, йдеться про те, що після свого звільнення, у 1801 р. П. Калнишевський пожертвував храмові на Соловках Євангеліє в «срібній, визолоченій оправі. Його вага складала 2 пуди 20 ф. (приблизно 16 кг і 830 грам –

В.К.), вартістю 2435 руб. Проба срібра 84 – 1800 года» [14, с. 63]. П. Калнишевський робив благодійні дарунки й іншим церковним храмам.

Крім благодійної підтримки православних храмів, П. Калнишевський намагався бути обізнаним і з новинами світського життя. Джерела засвідчують, що він випишував із Санкт-Петербурга газети. Усе це дає підстави вважати, що останній кошовий отаман був людиною розумною й освіченою.

Дбав П. Калнишевський і про розвиток освіти на Січі, де в останній період її існування діяло 3 спеціальних і 16 загальноосвітніх парафіяльних шкіл при церквах у центрах паланок, слободах, селах [1, с. 267]. У школах при Святопокровській січовій церкві діти віком від 12 до 17 років навчалися «цифрі», письму, закону Божому, українській та старослов'янській мовам тощо.

При храмах були шпиталі для немічних, старих і хворих, яких утримували коштом П. Калнишевського. Він втілював у життя заповідь Христову: «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» (Мф 5. 7).

Реалізуючи свої давні експансіоністські плани щодо Запоріжжя, Російська імперія знищила Січ. Ніхто, навіть, не згадав про ті колосальні заслуги, які мали запорожці перед царатом. Жорстока розправа чекала на керівний склад Запорозької Січі. Але найбільше постраждав кошовий отаман П. Калнишевський. Князь Г. Потьомкін, який часто на словах засвідчував повагу до запорозького керманіча, називаючи його «милостивим своїм батьком» і «нерозлучним другом», повісив з особливою підступністю, віддавши наказ про арешт отамана. Фаворит писав до Катерини II: «Всемилоствійша государиня! Вашій імператорській величності відомі усі дерзновенні вчинки колишнього Січі Запорозької кошового Петра Калнишевського і його спільників, коїх підступне буйство настільки велике, що не зважаючись вже перерахуванням оного розчулювати тендітне і людинолюбне ваше серце. Злочини їхні заслуговують смертної страти. Проте як постійна пишноти душі вашої супутниця цнотливість перемагає суворість злостивості лагідним і матірним виправленням, то чи не зволите підлеглим праведному суду вашому ув'язненим оголосити милосердне позбавлення від кари, яку вони заслужили, а замість того повеліти відправити їх на вічне утримання до монастирів, із коїх кошового – до Соловецького» [4, с. 417]. У листі Г. Потьомкін не забув натякнути на можливість нагородити «вірнопідданих рабів» за рахунок запорозьких земель. Катерина II підписала: «Бути по цьому», а за «вірну служ-

бу» пожалувала Г. Потьомкіну 100 тис. десятин землі, а один із авторів антикозацького маніфесту генерал-прокурор князь О. Вяземський став власником 200 тис. десятин землі, на якій раніше знаходилася Січ, що відтоді дістала нову назву – Покровської фортеці, решта земель Запорожжя роздавалась дворянам та німцям-переселенцям: від 1500 до 12000 десятин [7].

П. Калнишевський був запроторений на Соловки, до монастирської в'язниці, яка вважалася найдавнішою і найстрашнішою серед російських тюрем. У «Відомостях про колодників, що утримуються у Соловецькому монастирі» зазначалось: «Петро Калнишевський з 1776 року, липня 29. За наказом Потьомкіна, за височайшим повелінням для утримання безвихідного із монастиря і позбавлення не тільки листування, а й усякого з сторонніми особами спілкування за пильним караулом солдатів, що знаходяться у монастирі» [4, с. 418].

М. Колчин, який у 1880-х рр. був монастирським фельдшером, так описував камеру, де був ув'язнений кошовий отаман: «Стіни сирі, плісняві, повітря затхле, сперте Тому, хто пробув близько півгодини в задушливій атмосфері каземату, стає душно, кров приливає до голови, з'являється якесь безмежне відчуття страху. В кожного, хто тут побував, навіть найсуворішої людини, мимоволі виривається з грудей якщо не крик, то тяжке зітхання і з язика злітає запитання: «Невже тут можливе життя? Невже люди були настільки міцні, що зносили роки цього домовинного існування?» [5, с. 53]. Крім того, в камері постійно протікала стеля, про що свідчить письмове повідомлення намісника від 12 жовтня 1779 р.: «За багаторазовим мене проханням П. І. Калнишевського для потреби йому до виправлення і перекриття житла, в якому він живе, що від дощу велика теча відбувається, від чого і одежа в нього гние » [10]. М. Колчин, підсумовуючи, зазначав, що становище ув'язнених було жахливим, нестерпним, принизливим. В'язні часто жадали швидше померти, ніж збожеволіти в казематі. Інші просили відправити їх на каторгу, ніж бути там, де «умови, які неможливо здоровій на розум людині уявити», де «не витримує метал», де гние одяг, бігають і обгризають людей щурі, де споживати в темряві «хліб і воду можна лише на помацки» [5, с. 67, 68].

Тюремний режим П. Калнишевського відзначався особливою суворістю. За відомостями, що дійшли до наших днів, кошового виводили з камери до церкви лише тричі на рік – на Великдень, Преображення та Різдво Христове. Хоча в архівах не знайдено підтвердження навіть цієї

інформації. Влітку арештанта позмінно охороняли чотири солдати, в той же час, при інших в'язнях таких охоронців було по двоє. Взимку біля 15-го каземату чатувало троє, а всіх інших – по одному солдату.

Історик П. Єфименко, перебуваючи на засланні в Архангельській губернії, в 1863 р. знайшов у місцевому архіві унікальні документи про ув'язнення кошового. Так, у відомостях за 1799 р., що посилалися у синод, проти прізвища П. Калнишевського записано: «Калнишевський життя своє проводить смиренно і ніяких клопотів від нього немає» [4, с. 416]. Протягом всього часу ув'язнення він вів себе смиренно і побожно, чим здобув повагу чернецтва.

Кошовий отаман пробув чверть століття у жахливих умовах, але не втратив ані мужності, ані гостроти розуму. 2 квітня 1801 р. указом імператора Олександра I П. Калнишевському було «даровано прощення» і право за власним бажанням обрати собі місце проживання. Кошовому виповнилося на той час рівно 110 років. У числі звільнених арештантів він значився під № 28, де було записано: «Петро Іванович Калнишевський, колишній запорозький кошовий отаман, в Соловецькому монастирі», навпроти – «прощений» [3, с. 389].

П. Калнишевський у листі архангельському губернатору Мезенцову від 7 червня 1801 р. не без іронії подякував за звільнення і просив дозволити йому «в обителі сій чекати з спокійним духом кінця свого життя, що наближається, бо за двадцять п'ять років перебування в тюрмі він до монастиря цілком звик, а свободою і тут насолоджується повною мірою» [4, с. 416–417]. «Насолоджувався» свободою П. Калнишевський недовго. Восени 1803 р. його не стало. Перед Преображенським собором Соловецького Кремля на могилу останнього кошового отамана ліг камінь із святенницькою епітафією, складеною постриженим у монахи білоцерківським протодіяконом Олександром: «Тут поховане тіло в бозі почилого кошового колишньої Запорозької грізної Січі козаків отамана Петра Калнишевського, засланою в сію обитель за височайшим же повелінням 1776 року на спокуту. Він у 1801 році, за височайшим повелінням знову був звільнений, але вже сам не побажав залишити обитель, в коїй знайшов душевний спокій смиренного християнина, щиро визнавши свої провини. Помер 1803 року, жовтня 31 дня, в суботу, 112 літ від роду, смертю благочестивою, доброю».

Радянський вчений-історик Г. Фруменков наголошував, що «хто потрапляв у застінки Соловецького монастиря, того можна було викрес-

лювати зі списку живих. Про них нічого не знали ні рідні, ні друзі, ніхто не бачив їхніх сліз, не чув їх стону, ні скарг, ні проклять. Минали роки, десятиліття, але крім вартового в'язні нікого не бачили. Більшість арештантів закінчували своє життя в казематах монастирського острогу. Сотні людей були замучені в цьому філіалі пекла тільки за те, що мали та відстоювали власні думки й переконання» [18, с. 6].

П. Калнишевський вижив, хоча, здавалося, що там вижити було неможливо. Сьогодні, святого праведного Петра можна по праву порівняти з постаттю старозавітного праведника Іова Багатостраждального: «Господь послав йому схожі випробування, щоб удостоїти Свого обранця вічного блаженства. Петро Калнишевський мав усе: і владу, і шану, і багатство. Він керував волелюбною громадою, був багатою людиною та мав що втрачати, однак не змирився з царською сваволею і підступністю. Обрав правду, важкий і тернистий шлях страждань, відкинувши та зненавидівши беззаконня» [17].

Пам'ять про П. Калнишевського зберегли славні нащадки козацького роду. За роки державної незалежності України його ім'я повернуто з небуття. Про останнього кошового отамана написано чимало книг та наукових розвідок. За підрахунками історика Г. Коцур, бібліографія праць про П. Калнишевського нараховує 1634 найменування [9]. На його малій батьківщині, у Пустовійтівці, відроджено дерев'яну Свято-Троїцьку церкву. Ім'ям П. Калнишевського названі вулиці в Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Рівному, Житомирі, Вишгороді, Ромнах і багатьох інших містах і селах України. Його ім'я носить Криворізький інститут МАУП, відділ прикордонної служби «Шалигине» (Сумська обл.), Роменська спеціалізована загальноосвітня школа №1 I–III ступенів, Новомосковський музей історії та краєзнавства тощо. У серії «Герої козацької доби» 2012 р. Національний банк України ввів до обігу срібну пам'ятну монету номіналом 10 гривень, присвячену П. Калнишевському.

Отже, українські святі є небесними покровителями нашого українського народу і молитовниками за нашу багатостраждальну Батьківщину. «Свій національний Хор Святих це найміцніша основа кожної нації, говорить митрополит Іларіон (Огієнко), а міцна духовна основа, міцна і нація. Наші українські святі народилися, жили і працювали в Україні, працювали для свого рідного українського народу, радість і горе його були і їхньою радістю й горем». Кожен православний народ мусить знати своїх небесних заступників і звертатися до них з молитвою за власну країну

та її майбуття [17]. П. Калнишевський здійснив один із величних християнських подвигів, що зводять на вершину чеснот, зайнявши гідне місце серед собору українських святих.

ПОСТАНОВИ

Освяченого Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату

Зібравшись з ласки Божої 11 липня 2008 року в Золотоверхій обителі Архістратиґа Михаїла в м. Києві з нагоди ювілею 900-ліття цього монастиря та 1020-ліття Хрещення Київської Русі-України, Освячений Помісний Собор Української Православної Церкви Київського Патріархату постановляє:

1. Закликати українську паству піднести подячні молитви до Бога, у Святій Тройці славиного Отця, Сина і Святого Духа, за Його великі благодіяння до Української Церкви і народу, що вилились на нас через дар просвічення у святому хрещенні, якого народ і земля Київської Русі-України сподобилися за правління рівноапостольного великого князя Київського Володимира, а також піднести подячні молитви до Бога за вияв Його сили у відродженні зруйнованого Михайлівського Золотоверхого монастиря м. Києва.

2–8. [...].

9. Прийняти Діяння Помісного Собору про канонізацію святих: благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого, благовірного князя Костянтина Острозького, святителя Іова Борецького, митрополита Київського, Галицького і всієї Русі та праведного Петра Калнишевського, останнього кошового отамана Запорізької Січі.

10–11. [...].

12. Помісний Собор підносить подячні молитви Господу Ісусу Христу – Спасителю нашому за успішне завершення своїх діянь і покладає надію на Його промислительне опікування Українською Православною Церквою і Українською державою та закликає Боже благословення на український народ і державу.

м. Київ, 11 липня 2008 р. [16].

ДІЯННЯ

ОСВЯЧЕНОГО ПОМІСНОГО СОБОРУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ КИЇВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ «ПРО КАНОНІЗАЦІЮ ПРАВЕДНОГО ПЕТРА БАГАТОСТРАЖДАЛЬНОГО (КАЛНИШЕВСЬКОГО), ОСТАННЬОГО КОШОВОГО ОТАМАНА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ (1691–1803 рр.)»

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа!

Освячений Помісний Собор Української Православної Церкви Київського Патріархату,

що зібрався у Золотоверхій обителі Архістратиґа Божого Михаїла у місті Києві з нагоди ювілею 900-ліття цього монастиря та 1020-ліття Хрещення Київської Русі-України, після старанного дослідження життя і подвигу сповненого ревності по Богу і любові до ближніх праведного Петра Багатостраждального (Калнишевського), останнього кошового отамана Запорізької Січі, знаходить нині вчасним канонізувати і приєднати до лику святих цього праведника [...].

[...] Своїм життям праведний Петро показав приклад смирення і терпіння, великої любові до Бога і свого народу та краю. Він воістину був справжнім миротворцем, а в любові до народу свого був подібний до святого апостола Павла, який писав: «Я жадав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних по плоті» (Рим. 9, 3). Так само і святий цей праведник мав велику любов до свого народу по плоті. Тому і вибрав страждання, щоб перемогти неправду і беззаконня. Ув'язнився, щоб визволитись. Смирився, щоб піднятися. «О глибино багатства, і премудрості, і розуму Божого? Які незбагненні суди Його і недослідимі путі Його! Бо хто пізнав розум Господній? Або хто був порадином Йому? Або хто дав Йому наперед, щоб Він мав віддати? Бо все від Нього, Ним і для Нього, Йому слава повіки, амінь» (Рим. 11, 33–36).

Переконаний у святому житті праведного Петра Багатостраждального, останнього кошового отамана Запорізької Січі, стражданнями своїми подібного до Іова, а любов'ю до народу свого – до апостола Павла, Освячений Помісний Собор визначає:

1. Приєднати праведного Петра Багатостраждального (Калнишевського) до лику святих для загального церковного шанування і занести його ім'я у православний церковний календар.

2. Чесні останки праведного Петра вважати святими мощами віддавати їх на волю Божу.

3. Пам'ять праведного Петра Багатостраждального звершувати 14 (1) жовтня, в день Покрови Пресвятої Богородиці, Покровительки козацтва.

4. Писати новопрославленому праведнику чесну ікону для поклоніння відповідно до визначення Сьомого Вселенського Собору.

5. Надрукувати житіє праведного Петра Багатостраждального і скласти йому богослужіння, а до цього відправляти службу за Загальною мінесю.

6. Благословити будівництво храмів на честь праведного Петра Багатостраждального (Калнишевського).

7. Від імені Освяченого Помісного Собору оголосити українській православній пастві про канонізацію праведного Петра Багатотраждального (Калнишевського) і сповістити про це Предстоятелів Помісних Православних Церков.

Предстательством і молитвами праведного Петра Багатотраждального, нехай благословить Господь державу і народ український, дарує йому терпіння, зміцнить його у любові до Бога і ближніх, укріпить у випробуваннях. Амінь.

**Тропар святому праведному Петру
Калнишевському, останньому кошовому
Запорозької Січі**

Миротворцем явив тебе, Господь, праведнику наш, коли християнську кров ти заповідав не проливати, смирення високе придбав ти і чернечого подвигу сподобився еси, любов'ю

отцівською до народу свого палаючи, багатство земне відкинув еси, скарб на небесах дорогоцінний придбавши, моли Христа Бога, щоб у мирі і злагоді сподобив нас жити в цьому світі і від неправди світу цього нас огордив, духа ж владолюбства в нас приборкуй і слідувати за Христом навчи, праведнику наш новоявлений.

**Кондак святому праведному Петру Калнишевському, останньому кошовому
Запорозької Січі**

Іова багатотраждального довготерпіння придбав, земні блага світу цього відкинувши, життя довгого сподобився ти у Господа, страждання і тісноти в ньому зазнавши, на небесах серед сонму святих землі української сподобився оселитися, праведнику наш Петре, не переставай молитися за державу і народ твій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О.М. Апанович. – К.: Либідь, 1993. – 287 с.
2. Голобуцкий В.А. Запорожское казачество / В.А. Голобуцкий. – К.: Госполитиздат УССР, 1957. – 462 с.
3. Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.) Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / Д.І. Еварницький. – К.: Веселка, 1995. – 447 с.
4. Ефименко П.С. Калнишевский, последний кошевой Запорожской Січи. 1691–1803 / П.С. Ефименко // Русская старина. – 1875. – Т. XIV. – С. 407–420.
5. Колчин М.А. Ссылные и заточенные в острог Соловецкого монастыря / М.А. Колчин // Русская старина. – 1887. Октябрь. – Т. LVI. – С. 45–69.
6. Коцур В.П. Від Сули до Білого моря: шлях через три століття (До 200-річчя від дня смерті останнього кошового отамана Запорозької Січі П.І. Калнишевського) / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – К.-Переяслав-Хмельницький: Книги-XXI, 2004. – 360 с.
7. Коцур Г.Г. Петро Калнишевський: штрихи до портрета / Г.Г. Коцур // Історія науки і біографістика: електронне наукове фахове видання (Історичні науки). – 2011. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/title/>
8. Коцур Г. Історіософська та етнопсихологічна репрезентація національних рис українства у світоглядно-моральному синтезі (на прикладі козацтва та кошового отамана Петра Калнишевського) / Г. Коцур // Часопис української історії. – К.: Книги-XXI, 2012. – Вип. 23. – С. 84–88.
9. Коцур Г. Кошовий отаман Петро Калнишевський: біобібліогр. покажч. / уклад. і авт. вступ. ст. Г.Г. Коцур; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.-Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2016. – 182 с.
10. Коцур Г. Останній кошовий / Г. Коцур // Nova газета (Нью-Йорк, США). – 2013. – № 14. – 4 квіт. – С. 17.
11. Коцур Г. Три святині, даровані кошовим отаманом Петром Калнишевським / Г. Коцур // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: УНІСЕРВ, 2012. – Вип. 37. – С. 51–56.
12. Кулиняк Д.І. Останній кошовий Петро Калнишевський / Д.І. Кулиняк. – К.: Вид-во т-ва «Знання» України, 1991. – 48 с.
13. Митрополит Димитрій (Рудюк). Собор святих землі Української / Димитрій (Рудюк) митрополит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhykiv/svyati-zemli-ukrajinskoji/>
14. Падалка Л. О старинномъ Покровскомъ храмѣ козацкой поры и его строителѣ / Л. Падалка // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. – Полтава, 1908. – Вып. 5. – С. 49–64.
15. Петренко М. Українське золотарство / М.Петренко. – К.: Наук. думка, 1970. – 208 с.
16. Постанови Освяченого Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/pomisnysobor/20-ps2008.html>

17. Самбор Б.І. Святі землі української / Б.І. Самбор. – К.: Вид-во «Архангельський глас», 2009. – 688 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhnykiv/svyati-zemli-ukrajinskoji/>
18. Фруменков Г. Из истории ссылки в Соловецкий монастырь в XVIII веке / Г. Фруменков. – Архангельск: Книжн. изд-во, 1963. – 96 с.
19. Шумило С.В. Преподобный Паисий Величковский и Запорожская Сечь. Малоизвестные письма прп. Паисия Величковского к Кошевому атаману Войска Запорожского Петру Калнышевскому: к истории взаимоотношений / С.В. Шумило. – Киев; Серпухов: Международный институт афонского наследия в Украине; «Наследие Православного Востока», 2015. – 128 с.

© **Вита Коцур**
(**Переяслав-Хмельницький**)

БЛАГОЧЕСТИЕ ПЕТРА КАЛНЫШЕВСКОГО

Статья посвящена святому праведному земли украинской Петру Калнышевскому, последнему кошевому атаману Запорожской Сечи. Акцентируется внимание на значимости православной веры, которая всегда вдохновляла казачество на борьбу за свободу – бесценный Божий дар каждому человеку и каждому народу. Отмечается, что духовной основой всех казачьих подвигов была православная вера и Церковь, которые запорожцы победоносно защищали от притеснений. Подчеркивается, что основателями подавляющего большинства храмов и монастырей Украины XVIII века были представители казацкой старшины, сделав заметный вклад в нашу духовную культуру.

Освещается житие святого праведного П. Калнышевского от рождения до дня смерти. Охарактеризованы различные стороны мировоззренческо-нравственного портрета запорожского руководителя. Значительное внимание уделено его благотворительной деятельности, в частности, сооружению и отделке церковных храмов, щедрым вкладам и подаркам для них. Отдельно говорится о трех святынях - Евангелиях, подаренных Троицкой церкви в Пустовойтовке, Киево-Межигирскому Спасо-Преображенскому монастырю и главному храму Соловецкого монастыря. Отображается вклад П.Калнышевского в развитие образования на Сечи, содержание за свой счет госпиталей для немощных, стариков и больных и тому подобное.

Раскрываются ужасные условия содержания П. Калнышевского более четверти века в Соловецком монастыре и непреодолимые силы его духа. Кошевой атаман показал высокий пример мужества, терпения, большой любви к Богу и своему народу.

В приложениях размещены материалы, касающиеся канонизации и отнесения к лику святых П. Калнышевского Украинской Православной Церковью Киевского Патриархата.

Ключевые слова: Петр Калнышевский, кошевой атаман, православие, Евангелие, святой, благотворительность.

© **Vita Kotsur**
(**Pereyaslav-Khmelnytsky**)

THE PIETY OF PETRO KALNYSHEVSKY

The article was devoted to righteous Petro Kalnyshevsky, son of Ukraine, the last Koshoviy Otaman of Zaporozhian Host. Highlighted on role of orthodox, which always inspired cossacks for freedom struggles – inestimable God's gift for everyone and for each nation. Stressed that the sacral foundation of all cossacks deeds was Orthodox and Church, which was protected by cossacks from oppressions. Underlined that the most of Ukrainian XVIIIs century churches and monasteries were built by members of cossack's clique, which contribute to our sacral culture.

Covered the life of st. P. Kalnyshevsky from his birth until the day of his death. Characterized the different sides of zaporozhian leader's world outlook and moral portrait. Devoted much attention to his charity performance, including building and decoration of the churches and presents for them. Separately told about three sanctuaries – Gospels, gifted to Church of the Trinity in Pustoviytivka, the Mezhyhirya Monastery and the main temple of Solovetsky Monastery. Imaged on contribution of P. Kalnyshevsky in educational development in Host and support on his own expense hospitals for feeble, old or sick humans etc.

Told about awful incarceration's conditions of P. Kalnyshevsky for more than quarter of century in Solovetsky Monastery and overwhelming strength of his courage. Koshoviy Otaman showed the highest level of courage, patience and great love to God and his nation.

In additions represented materials, which concern to canonization of P. Kalnyshevsky by Ukrainian Orthodox Church of the Kyivan Patriarchate.

Keywords: Petro Kalnyshevsky, Koshoviy Otaman, Orthodox, Gospel, saint, charity.

До редакції надійшла 14.01.2016.